
YRD. DOÇ. DR. SEZAI KÜÇÜK* İLE SÖYLEŞİ

Mevlana kimdir? Hayatı ve eserleri hakkında bize bilgi verir misiniz?

Mevlânâ, 30 Eylül 1207 tarihinde eski Türk kültür merkezlerinden bugün Afganistan sınırları içinde bulunan Belh şehrinde doğdu. Asıl adı Muhammed Celâleddin'dir. Büyükbabası Hüseyin Hatibî, yaşadığı devrin büyük bilginlerindendi. Babası Bahâeddin Veled ise "Sultânü'l Ulemâ" (Âlimler Sultânı) diye anılırdı. Sultânü'l Ulemâ, sözünü kimseden sakınmayan dürüst bir insan, okuttuğu derslerinde ve vaazlarında doğru bildiği her şeyi hiçbir sınır tanımaksızın söyledirdi. Bu sebeple başta Fahreddin Râzî olmak üzere devrin diğer bilginleriyle ve Sultan Harezşah'la arası açıldı. Bu arada gerçekleşen kanlı moğol istilâsı da onun Belh ile bağlarının kopmasına sebep oldu. 1212-1213 yıllarında ailesi ve yakın dostları ile beraber Belh'ten ayrıldılar. Mevlânâ bu esnâda 5-6 yaşlarında idi. Bahâeddin Veled, Belh'den ayrılırken hacca niyet etmişti. Nişâbur'a uğradıktan sonra bir kervanla Bağdat'a oradan Kûfe yoluyla Mekke'ye vardı. Hac farızasını yerine getirdikten sonra Şam'da bir müddet kaldı. Oradan Malatya, Erzincan ve nihayet Sivas, Kayseri, Niğde yoluyla Karaman'a gelip yerleşti. On yıla yakın bir zaman süren bu yolculuk esnasında Bahâeddin Veled, devrin önemli kültür merkezlerini dolaşmış, buralarda âlimlerle fikir alışverişlerinde bulunmuştur. Mevlana, 1225 yılında Semerkand'lı Hoca Şerâfeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile evlendi. Mevlânâ'nın vefatından sonra Mevlevîliği kuran "Sultan Veled" diye tanıdığımız oğlu Bahâeddin'de burada doğmuştur. Yedi yıl Karaman'da ikamet eden Bahâeddin Veled'i Anadolu Selçuklu sultanı Alâeddin Keykûbat Konya'ya dâvet etmiş ve 3 Mayıs 1228 tarihinde Konya'ya gelip yerleşmiştir. Başta Sultan Alâeddin olmak üzere devrin ileri gelenleri ve halk tarafından büyük ilgi, saygı ve sevgi ile karşılandılar. Burada vaaz ve dersleri ile etrafını aydınlatan Bahâeddin Veled, 24 Şubat 1231 tarihinde ebedî aleme göç etti. Bu esnâda 24 yaşında olan Mevlânâ, babasının vasiyeti, dostlarının ve halkın ısrarları ile onun yerine ders okutmaya başladı. Mevlânâ

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

babasından sonra bir yıl kadar mürşitsiz kaldı. Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmîzî Konya'ya gelince onun mânevî terbiyesi altına girdi. Seyyid Burhâneddin, ilmi ve irfânı yüksek bir mürşitti. Aynı zamanda Sultânü' l-Ulemâ'nın da öğrencisi ve halifesiydi. Mevlânâ dokuz yıl onun ilminden, irfânından feyz aldı, pişti, olgunlaştı. Yüksek ilimlerde daha çok derinleşmek için Seyyid Burhâneddin'in izniyle Halep'e ve Şam'a gitti. Yedi yıl süren bu seyahatten sonra Konya'ya dönen Mevlânâ, mürşidi tarafından takdîr ve taltif edilip, irşatla görevlendirildi. Babasının ve dedelerinin usûlüne uyararak beş yıl kadar ders okuttu, vaaz etti. Rivâyetlere göre yüzlerce talebesi ve binlerce mürîdi vardı.

1244 yılında Konya'ya gelen Şemseddin Tebrîzî adlı bir zat, onun ilimle dolu dünyasında "aşk" ile yepyeni ufuklar açtı. Bu iki ilâhî âşık, bir müddet yalnızca bir köşeye çekilerek kendilerini tamamen Hakk'a verdiler. Günlerce, gecelerce sohbetlere daldılar. Birbirlerinde kendilerini ve Yüce Allah'ın eşsiz güzelliklerinin tecellilerini gördüler. Buluştuklarında Mevlânâ 38, Şems 60 yaşlarında idiler. Artık Mevlânâ bütün zamanını Şems ile sohbe ayırıyordu. Bu ilâhî aşkı idrâk etmekten âciz olanlar, Mevlânâ'nın Şems'e olan ilgisini kıskanarak, ileri geri konuşmaya başladılar. Bu sözleri duyan Şems üzüldü ve 1246 yılında Konya'yı terk edip Şam'a gitti. Şems gidince Mevlânâ derin üzüntülere boğuldu. Şems'i tedirgin ederek uzaklaşmasına neden olanlar da Mevlânâ'nın bu hâli karşısında pişmân oldular. Mevlânâ bir mektup yazarak oğlu Sultan Veled'in de bulunduğu bir kâfileyi Şam'a gönderdi. Şems mektubu okudu ve Mevlânâ'nın dâvetini geri çevirmeyerek 1247 yılında Konya'ya döndü. Şems'in dönmesine herkes sevindi. Mevlânâ artık gülüyor, ziyâfetler veriyor, sema meclisleri düzenliyordu. Şems'le sohbet günlere ve gecelere sığmıyordu. Fakat bu huzurlu günler uzun sürmedi. Dedikodular, çirkin sözler ve iftiralar yeniden başladı. 1247-1248 yılında Şems aniden kayboldu. Onu bir daha ne gören, ne de izini bulan olmadı. Mevlânâ, Şems'i çok aradı. Ayrılığın büyük acısıyla şiirler söyledi, gözyaşları döktü. İki kere Şam'a gittiyse de izine rastlayamadı. Şems'in bedenî varlığını bulamayan Mevlânâ, onu mânâ yönünden kendinde buldu ve aramaktan vazgeçti. Bir şiirinde şöyle der: Beden bakımından ondan ayrımım ama, bedensiz ve cansız ikimiz de bir nûruz. Ey arayan kişi! İster onu gör, ister beni. Ben O'yum, O da ben. Mevlânâ, Şems'ten sonra kendisine dost ve halîfe olarak Selâhaddin Zerkûbî'yi seçti. Bu zatla sohbetlerde bulundu. Artık rûhen mânevî bir âlemde yaşadığından mürîdlerinin irşâd ve terbiyesi ile ilgilenmedi. Bunun için en güvendiği ehil dostu Şeyh Selâhaddin'i görevlendirdi. On yıl kadar sonra Şeyh Selâhaddin'in de ebedî âleme intikâliyle Mevlânâ sırdaşlığını Çelebi Hüsâmeddin'le sürdürdü. Bu dönemde insanlık

tarihinin en büyük mîrâsı arasına girmiş olan Mesnevî'si vücûda geldi. Mevlânâ Çelebi Hüsâmeddin'in sohbetiyle ülfet ederken, ansızın yıkıcı bir hummâyaya yakalandı. Hekimlerin çabaları fayda vermedi. 17 Aralık 1273 Pazar günü o mârifet güneşi gayb âlemine göç buyurdu.

Mevlana'nın eserleri ise; 25 000 beyitten müteşekkil *Mesnevi'si*, 70 000 beyitten oluşan *Divan-ı Kebir'i*, Rubailerini topladığı *Rubaiyyat'ı*, sohbetlerinin bir araya cem edildiği *Mecalis-i Seb'a'sı* ve *Fihî Ma Fih'i*'dir.

Mevlana'dan sonra Mevlevilerden de bahsedebilir misiniz?

Şems-i Tebrizî'den sonra, aşk ve cezbeyle dayanan, musikî, sema' ve şiir ile yoğrulmuş, bir tasavvuf anlayışı sergileyen Mevlânâ, her ne kadar yaşadığı dönem içinde ortaya koymuş olduğu tasavvufî anlayışını ve yaşantısını, bir tarikat tesisiyle maksadıyla yapmamışsa da, kendisinden sonra gelen halefleri tarafından tesis edilecek olan Mevlevîlik, Mevlânâ'nın ortaya koyduğu bu esaslar çerçevesinde yapılmış, adâb ve erkânıyla bir tarikat halini almıştır.

Mevlevîlik, varlık göstermeye başladığı XIII. asırdan itibaren, Mevlânâ'nın şöhreti ve eserlerinin etkinliği ile sosyo-kültürel ve siyasal ortamlardan faydalanarak, kısa sürede bir çok merkezde Mevlevîhaneler tesis ederek yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra da toplumda ve siyasal çevrelerde etkinliğini sürdürmüş, mûsikî, sema ve şiir gibi üç vasıtaya isnat ettiği tarikat anlayışıyla, Osmanlı şehirlerinde ve yüksek mahfillerde daima taraftar bulmuş, birer sanat merkezi olan tekkeleri her zaman rağbet görmüştür. Mevlevî şeyhleri de mevcut sosyal ve siyâsî nizamı muhafaza ederek, Osmanlı'nın fethettiği her bölgede Türk kültürünü taşıyan birer elçi görevini ifâ etmiş, böylece Osmanlı sınırları dahilinde; Mısır'dan Azerbaycan'a, Suriye ve Irak'tan Avrupa içlerinde Peç (Macaristan)'e kadar Mevlevî zâviyeleri açılmıştır.

Bir tarikat olarak ortaya çıkışından itibaren, yöneticiler ve toplumun elit kesimiyle sürekli yakınlık içinde bulunmuş, şiir ve musiki ile ünsiyeti olan aydın kesimin, tarikat tercihi yaparken kendisine yönelmesini temin etmiş ve tarih boyunca, gerek bu kesimden, gerekse yöneticilerden olan paşalar, beyler ve sanat zevkli zengin eşraf tarafından tercih edilen ve desteklenen tarikat olmuştur.

Bu tarikat bünyesinde tesis edilen tasavvuf mektepleri olan mevlevîhaneler, özellikle Osmanlı toplumu için birer edebiyat fakültesi, musiki konservatuarı ve güzel sanatlar akademisi olmuştur. Mevlânâ'nın *Mesnevi'si*'nden ve tasavvuf anlayışından beslenen; tasavvuf, edebiyat ve musiki çevrelerinde isimleri bu güne kadar gelen, İtrî'ler, Şeyh Gâlib'ler ve Hammamîzâde Dede Efendi'ler, Zekâî Dedeler bu dergahlardan yetişmiştir. Türk toplumu için

Mevlânâ ve *Mesnevî* kültürü bir okul olmuş ve bu kültürü toplumun her kesiminden insanlar, hayat felsefelerine katkıda bulunacak birer ışık olarak görmüşlerdir.

Mevlana'nın tasavvuf anlayışı, tasavvufunun gayesi ve insana bakışı hakkında da kısa bilgiler alabilir miyiz?

Mevlana'nın tasavvufu, hiçbir zaman bir bilgi sistemi yahut hayali bir idealizm değildir. Onu tasavvufu, irfan, tahakkuk, aşk ve cezbe aleminde olunlaşmadır. Mevlana, daima hayatın gerçeklerini görür, hayatın bütün gerçeklerini kabul eder, ondan el etek çekmez miskinliği hayattan el etek çekmeyi reddeder; hayatı; hayatın içinde yaşatır. Onun dünyayı tarifi, bize, onun tasavvufunu açıklar: "Dünya nedir? Allah' dan gafil olmaktır. Kumaş, para, ölçüp tartarak ticaret yapmak ve kadın; dünya değildir. Din yolunda sarf etmek üzere kazandığın mala, Peygamber, "ne güzel mal" demiştir. Suyun gemi içinde olması geminin helakidir. Gemi altındaki su ise gemiye; geminin yürütmesine yardımcıdır. Mal, mülk sezgisini gönülden çıkardığındandır ki Süleyman Peygamber, ancak yoksul adını takındı. Ağzı kapalı testi, içi hava ile dolu olduğundan derin ve uçsuz bucaksız su üstünde yüzüp gitti. İşte yoksulluk havası oldukça insan, dünya denizine batmaz o denizin üstünde durur. Bütün bu dünya, onun mülkü olsa o mülk, gözünde hiçbir şey değildir."

Mevlana'nın tasavvufunda gaye, kulluk ve yokluktur. Dolayısıyla hakiki padişahlık; gerçek varlık makamına erişmektir: "Asıl o Allah mülk ve saltanat sahibidir, kendisine baş eğene bu topraktan yaratılan dünya şöyle dursun, yüzlerce mülk, yüzlerce saltanat ihsan eder. Fakat, Allah huzurunda bir secde, sana iki yüz devlet ve saltanattan daha hoş gelir. Ben ne mal isterim, ne mülk; ne devlet isterim, ne saltanat. Bana o secde devletini ihsan et, yeter diye ağlayıp sızlamaya başlarsın." "Senin taht dediğin şey, tahtadan yapılma tuzaktır. Konduğun yeri baş köşe sanmışsın ama, kapıda kalakalmışsın. İğreti padişahlığı Allah'a ver de Allah sana herkesin kabul edeceği hakiki bir padişahlık versin." "Yok olmadıkça hiç kimseye yüce huzura varmaya yol yoktur. Kapıda dolaşan, Ben'den Biz'den dem vuran kapıdan sürülür, La" makamında dolaşıp durur. Kim benlikten kurtulursa bütün benlikler onun olur. Kendisine dost olmadığı için herkese dost kesilir. Yokluk küheylanı, ne de güzel bir buraktır. Yok olduysan seni varlık makamına götürür."

Mevlana, şu rubaisiyle Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed (SAV)'e bağlılığını apaçık ilan eder: "Canım bedenimde oldukça Kur'an'ın kuluyum; Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım. Birisi, sözlerimden, bundan başka bir söz naklederse, O nakledenden de bezmişim ben, bu sözden de bezmişim."

Mevlana, insana fasık da olsa, kafir de olsa, engin bir görüşle ve rahmet dolu bir nazarla bakmıştır. Çünkü o, Mesnevi'sinde de ifade ettiği gibi, Allah'ın, fasık ve putperest de olsa, kendisini çağırana icabet edeceğini müdrik-tir. Mevlana, Muhammedi feyze tam mazhar olarak rahmet madeni olmuş, Kur'an-ı Kerim'de buyurulan: "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz." Mealindeki ilahi müjdenin hakikatine ermiş bir Allah dostudur. Onun içindir ki, bütün insanlığa coşkunlukla: Ümitsizlik semtine gitme; ümitler vardır. "Karanlık tarafa gitme; güneşler vardır." diye haykırır. Kamil insan olarak, böylesine, ilahi rahmet ve rahmani ümitlerle dop dolu olan Mevlana'nın hiç kimseye hor bakmayacağı gayet tabiidir ve hassasiyetle de şu tavsiyede bulunur: "Hiçbir kafiri hor görmeyin. Olur ya müslüman olarak ölebilir. Ömrünün sonunda ne haberin var ki ondan tamamıyla yüz çeviriyorsun?" Bilinmelidir ki, Mevlana'nın, bir kamil mürşid olarak manevi vazifesi, yaradılışın gayesi çerçevesinde, insanların hidayetine ve ebedi saadetine vesile olabilmektir. Bu ilahi gayenin gayreti ve yüklendiği manevi vazifenin şuuruyla: "Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız şeri'at'de (ayet, hadis icmai-i ümmet ve kıyas-ı fukaha üzerine kurulmuş olan din kaidelerinde) sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır." demektedir. İşte Mevlana'nın engin görüşünde, hoş görüleme-yecek kadar olan hoşgörüsünde tevhid'in sırrı, Kur'an'ın nuru ve İslam'ın şuu-ru vardır.

Mevlana'yı diğer İslam düşünürlerinden farklı kılan en çarpıcı özelliği nedir? Yani Mevlana'yı etkili kılan ve kendi döneminden yüz yıllar sonra da gündemde kalmasını sağlayan nedir?

Bu soruya cevap olarak sadece "Mevlana'nın insana bakışıdır" diye cevap vermiş olsak galiba yeterlidir. Mevlana, insana fasık da olsa, kafir de olsa, engin bir görüşle ve rahmet dolu bir nazarla bakmıştır. Çünkü o, Mesnevi'sinde de ifade ettiği gibi, Allah'ın, fasık ve putperest de olsa, kendisini çağırana cevap vereceğini bilmektedir. Mevlana, Hz. Peygamberin yolundan giderek rahmet madeni olmuş, Kur'an-ı Kerim'de buyrulan: "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz." mealindeki ilahi müjdenin hakikatine ermiş bir Allah dostudur. Onun içindir ki, bütün insanlığa coşkunlukla: "Ümitsizlik semtine gitme; ümitler vardır. Karanlık tarafa gitme; güneşler vardır." diye haykırır. Kamil insan olarak, böylesine, ilahi rahmet ve rahmani ümitlerle dolu olan Mevlana'nın hiç kimseye hor bakmayacağı gayet tabiidir ve hassasiyetle de şu tavsiyede bulunur:

"Hiçbir kâfiri hor görmeyin. Olur ya müslüman olarak ölebilir. Ömrünün sonunda ne haberin var ki ondan tamamıyla yüz çeviriyorsun?"

Bilinmelidir ki, Mevlana'nın, bir rehber olarak manevi vazifesi, yaradılışın gayesi çerçevesinde, insanların hidayetine ve ebedi saadetine vesile olabilmektir. Bu ilahi gayenin gayreti ve yüklendiği manevi vazifenin şuuruyla: *"Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız şeri'at'de (ayet, hadis icmai-i ümmet ve kıyas-ı fukaha üzerine kurulmuş olan din kaidelerinde) sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır."* demektedir.

İşte Mevlana'nın engin görüşünde, hoş görülemeyecek kadar olan hoşgörüsünde Tevhid'in sırrı, Kur'an'ın nuru ve İslam'ın şuuru vardır. Mevlana'nın, Tevhid'in sırrıyla hudutsuz hoşgörüsünü yaşayışı ile de, nükteli bir biçimde, ortaya koyduğunu görmekteyiz. Zaten Mevlana'nın şahsiyetindeki olgunluk ve bariz vasıf, söylediğini yaşamasıdır ve fikrini hareketleriyle göstermesidir. Bu hususta bir misal verelim:

Bir sema meclisinde Mevlana, sema etmektedir. Birdenbire bir Hıristiyan sarhoş, sema'a girer. O sahoş heyecanlar göstererek Mevlana'ya çarpmaktadır. Bunun üzerine Mevlana'nın dostları o sarhoşu incitirler. Mevlana, o sarhoşu incitenlere hitaben: *"Şarabı o içmiştir, sarhoşluğu siz ediyorsunuz."* buyurur. Dostları, o sarhoşu tanıtmak için cevaben:

"Tersadır (Hıristiyan'dır)" dediklerinde Mevlana, tersanın diğer korkak ve korkan manasını ima ederek: *"O tersa (korkak ve korkan) ise siz niçin değilsiniz?: der ve dostları, yaptıkları hatadan dolayı özürler dilerler.*

Mevlana'nın nazarında, kim olursa olsun, her şeyden evvel insan vardı. Halk tabakasından olsun, yüksek tabakadan olsun, onun için farketmezdi. Bilakis halka pek merhametliydi. Gariplere karşı daima gönül alıcı davranırdı.

Mevlana bir gün hamama gitti. Emir Alim Çelebi, daha önce davranarak hamama vardı ve Mevlana'nın dostları ile beraber kalabilmesi için bütün insanları hamamdan dışarı çıkarttı, sonra havuzu kırmızı ve beyaz elmalarla doldurttu. Mevlana içeri girdiği vakit, hamamın soyunma yerinde insanların acele ile elbiselerini giydiklerini ve havuzun da elmalarla dopdolu olduğunu gördü. Emir Alim Çelebi'ye hitaben dedi ki:

"Ey Emir Alim! Bu insanların canları elmadan daha mı az kıymetli ki, onları dışarı edip havuzu elmalarla doldurdun. Onlardan biri, elmaların otuz mislidir. Yalnız elmalar değil, bütün dünya ve içindeki şeyler, insanlar için değil midir? Eğer beni seviyorsan, söyle de hepi hamama girsinler. Fukarası, zengini, sağlamı ve zayıfı dışarıda kalmasın ki, ben de onların davetsiz misafiri olarak suya girebileyim, onların sayesinde biraz dinlenebileyim."

Etrafındakilerin ve kendisi ile oturup kalkmak isteyenlerin, sultanlar, emirler, zenginler ve hep ileri gelen kimseler olmasına rağmen Mevlana, daha çok fakirlerle, zaruret içinde olanlarla düşüp kalkardı.

Müridlerinin çoğu da, zaten hor ve hakir görülen kimselerdi. Müridlerini kınayanlara, Mevlana'nın verdiği cevap dikkat çekicidir:

*“Benim müridlerim iyi insanlar olsalardı, ben onların müridi olurudum. Kötü insan olduklarından, ahlaklarını değiştirip iyi **olmaları**, iyiler ve iyi amel eden insanların arasına girmeleri için müridliği kabul ettim. Allah'ın rahmetine mazhar olanlar kurtulmuşlardır; fakat lanetine uğramışlar tedaviye muhtaç hastalardır. İşte biz bu lanetlikleri rahmetlik yapmak için dünyaya geldik.”*

İslam dünyasının tarih boyunca yetiştirdiği birçok büyük şahsiyet vardır. Her biri kendi zamanında ve vefatından sonra etkinliğini devam ettirmiştir. Ama bu hususta söz Mevlana'ya geldi mi, o yüce zatı biraz farklı değerlendirmek lazımdır. Bizim için bütün âlimler ve arifler kıymetlidir. Her biri insanlığın hayrı için çok önemli vazifeler yerine getirmişlerdir. Ama Mevlana, belki bu vazifeyi yerine getirirken tarzıyla, üslubuyla, hayata bakışı ve dünyayı algılayışıyla farklılık arzemiştir. Mevlana beyan kudretiyle hemen herkesi geride bırakır. Diğer taraftan velilerin de kendince bir rengi ve meşrebi var. Mevlana'nın meşrebi ve insanlık kavrayışı evrensel ve her ferdi kapsayıcı karakteriyle her güne cevap verecek mahiyettedir.

Her şeyden önce Mevlana'yı önemli kılan bütün duygu ve düşüncelerini muhteşem bir şiir üslubuyla bize miras bırakmış olmasıdır. Başta en önemli eseri *Mesnevi* olmak üzere eserlerinin çoğunda bitmek tükenmek bilmez bir aşkla sözlerini şiir olarak söylemiştir ki bu ancak yüce bir ruh sahibi zatın gücünün yeteceği bir husustur.

Mevlana bu hususu şu şekildi ifade ediyor:

“Hz. Yusuf'un güzelliği solar mı hiç? Benim şiirim de güzelliğiyle benden yüz sene sonra bile dillerde dolaşacak. Değil mi ki gönül için toprak altında çürüme yoktur ve benim bu sözlerim de gönülden çıkmıştır, ciğerden değil. Ey okuyucular! Ben Davut gibiyim, bu gazellerimse Zebur'un satırları! Onları okuyan sizler de Davut'un zikrine katılan temiz kuşlar gibisiniz. İlahi! Sen, Davud'a dost olan bu kuşların kanatlarını kırma, onlara enis ol!”

Vefatının üzerinden yedi asırdan fazla zaman geçtiği halde Mevlana hala yaşamaktadır ve her yerde etkinliği kendini göstermektedir. Geçen senelerde ABD'de en çok satılan şiir kitabı Coleman Barks'ın *Mesnevî*'den yaptığı manzum seçmeler olmuştur. Gerçekten Mevlana büyük bir âlim, düşünür ve bir sufi olduğu kadar bilgi ve heyecanla düşüncelerini en etkileyici bir tarzda ifadeye kadir büyük bir şairdir. Meşhur sözdür, bir İngiliz başbakanı: “Ben Shakespeare'i Hindistan'a değişmem” demişti. Neden? Çünkü Hindistansız bir

İngiltere düşünülebilir ama Shakespearesiz bir İngiltere asla! Ne mutlu bize ki Shakespeare'e, Goethe'ye, Shiller'e benzemez, yıldızlar sayısınca şairlerimiz var. Bunca şair arasında özellikle iki tanesi güneşle ay gibi diğerlerinden ayrılıyor: Mevlana ve Yunus Emre. Bu iki mutasavvıf şair tam yedi asırdır, eserleri ve fikirleriyle adeta birer okul görevi görmüşler ve milletimizi yeni bir ruh kalıbına dökmüşler; yeniden şekillendirmişlerdir. Asırları eskiten bu büyük ruh hâlâ yeni doğmuş gibi aramızda dolaşıyor, içimizde ışılıyor.

Şu sözleriyle o sürekli taze kalışının ipuçlarını nasıl veriyor :

-*"Biz ölünce mezarımızı toprakta arama! İnanan insanların gönüldür bizim mezarımız"*

İşte mesele burada. Mezarı gönül olan insanlara ölüm yok. Gönül kollarıyla bütün insanlığı kucaklayan ve her kulağa kendi dilinden fısıldayan bahtiyarlara elbette eskimek, pörsümek yok. Nitekim hazretin kendisi de taşıdığı evrensel mesajın kalıcılığını biliyor ve şöyle diyor:

-*"Yarın kaçayacak güzellerden değiliz biz. Örtü eskidiyse güzel ihtiyarlamadı ya! Ömür örtümüz fani, fakat biz uçsuz bucaksız bir ömürüz!"*

Mevlana'nın haklı şöhretini izah için onun hayatı ve fikirlerini uzun uzadıya ele almak elbette böyle bir söyleşinin hacmini aşar. Ancak o kendi hayatını ve felsefesini şu üç kelimedede özetlemişti:

"Hamdım, piştım, yandıım."

Yandığı, piştiğı ve ney gibi kendi varlığından boşalıp Hakk'ın varlığıyla dolduğı içindir ki Mevlana böylesine yakmakta ve pişirmektedir. Yanmayan nasıl yaksın, hissetmeyen nasıl duyursun. Aşık olmayan aşkı nasıl öğretsin. Eğri olanın başkasını doğrulttuğı nerede görülmüş. Yağmur nasıl her tarlaya yağar, güneş nasıl her pencereden girerse Mevlana da iyi kötü seçmeden bütün insanların gönüllerine girdi.

Biliyordu ki ay ışığı gül yaprağına da düşse temizdir, çamura da.

Biliyordu ki su hiçbir kiri yıkamadan tiksizmez. Bu hizmeti içindir ki ilahi el onu göklere yükseltir ve temizleyerek yeniden yeryüzüne gönderir. Adı suyla bütünleşen Rahmet Peygamberi ve onun varislerine düşen de bundan başka neydi? O büyük gönül, bir okyanus gibi bütün ülkelerin sahillerini yaladı. Bu yüzden dünyanın bütün sahilleri de şimdi onu kucaklıyor. Doğudan batıdan birçok insan ona koşuyor. Onu takdis eden âlim ve sanatkarların sadece ismini bile yazmak sayfalar doldurur. Goethe, Hammer, Nicholson, Hans Meinke, George Rosen, Arberry, Ritter ve Anne Marie Schimmel; Mevlana'nın sayısız

hayranlarından sadece bir kaçı. Mevlana asırlardır eserleriyle ötelere sesine soluğuna tercüman olmakta, hakikat âşıklarına büyük kapıya giden yolda kılavuzluk yapmaktadır. Dolayısıyla büyük bir Mevlana aşığı olan Arif Nihat Asya'nın şu mısralarıyla yukarıda bir kısmını andığımız bütün bu insanlara tercüman olmaktadır:

*Bir sofradayım azım çoğum Mevlana
Dursam yürüsem batım doğum Mevlana
Yârin sesi yârin sözü yârin yüzüsün
Sen yoksan eğer ben de yoğum Mevlana*

Mevlana'nın yine üzerinde durulması gereken beklide onu farklı kılan bir başka özelliği de sürekli insanlar arasında birliği dayanışmayı ve barışı dillendirmiş olmasıdır.

"Bu dünyaya, ayırmaya, bölmeye, parçalamaya gelmedik biz. Biz, kırıkları onarmaya, ayrılanları birleştirmeye, hasılı insanlar arasında köprü olmaya geldik."

Kırıkları onarmak, insanlar ve gönüller arasında yol olmak, köprü olmak! Bu, ne güzel mühendislik, bu ne mukaddes bir meslektir! Ve günümüz insanlığı böyle köprülere ne kadar muhtaç. Günümüzde ulaşım ve haberleşme ağlarıyla mesafelerin aradan kalktığı, dünyanın küçülerek gerçek anlamıyla büyük bir köy haline dönüştüğü bir hakikat. Bunun neticesi olarak dillerimiz, kültürlerimiz, kılık kıyafetimiz birbirine karışıyor, farklar azalıyor. Ne var ki bir yandan maddi anlamda birbirimize yaklaşırken diğer taraftan da hızla uzaklaşıyoruz. Milletleri birbirine komşu yapan bütün bu teknik imkânlar, köprüler, yollar onların arasına manevi köprüler kurmaya muvaffak olamıyor. İşte Mevlana ve sevgileriyle bütün insanlığı kucaklamış olan diğer gönül erlerine ihtiyacımız tam da bu noktada başlamakta. Bu gün insanların birbirini anlaması, sevmesi, işbirliği yapması bir fantezi değil, tam anlamıyla bir zarurettir. Niçin? Bu, niçine tarihçi Toynbee'nin bir tespitiyle cevap verelim. Son birkaç asırda insanlık bilgi ve teknik bakımından baş döndürücü bir hızla ilerlerken insanî değerler bakımından tam tersine gerilemiştir. Her medeniyeti ayakta tutacak bir ahlak iskeletine ihtiyaç vardır. Bu iskelet olmadığı takdirde vücut ayakta kalamaz. Bugün insanlık eline çok tehlikeli silahlar verilmiş bir çocuğun durumuna düşmüş, kendi kendini tehdit eder hale gelmiştir. Teknolojinin tehdit olmaktan çıkması, insanlığın ortak saadet ve refahı için kullanılabilmesi ancak insani değerleri yeniden ayağa kaldıracak ortak projelerle mümkündür. Artık, evrensel değerler etrafında oluşturulacak uluslararası işbirliği insanlık için bir var oluş yok oluş meselesidir. Ancak her bir araya geliş şüphesiz bir fikrî alt yapıya

muhtaçtır. İnsanlar hangi ortak değerlerde bir araya gelebilirler. Niçin ve nasıl? İşte büyük bir iftiharla söyleyebiliriz ki bütün bu sorulara bizim kültürümüzün verebileceği cevaplar vardır. Çünkü biz farklı dil ve din mensuplarının karşılıklı saygı ve işbirliği içinde bir arada yaşayabileceğini geçmişteki tecrübeleriyle ispat etmiş bir milletiz. Biz Mevlanalar, Yunuslar, Hacı Bektaş ve Âşık Paşalar yetiştirmiş bir kültürün çocuklarıyız. İsmi andığımız gönül erleri sayesinde asırlar boyunca farklı dil ve dine mensup insanlar karşılıklı saygı ve anlayış içerisinde aynı coğrafyayı paylaşmışlar ve onu ortak vatan kılmışlardır. Avrupa birliği için büyük gayretlerin sarf edildiği günümüzde gururla söyleyebiliriz ki hümaniter değerler bakımından bizim muhataplarımıza verebileceklerimiz alacağımız şeylerden çok daha fazladır. Biz, Avrupa'da insanların inançlarından dolayı diri diri yakıldıkları bir çağda yetmiş iki millete aynı gözle bakmanın vebalini Yunus'tan öğrendik. Mevlana bize, o nefis üzüm hikâyesiyle anlattı ki farklı kelimelerle ifade edilse de aslında bütün insanların peşinde oldukları hedefler, maksatlar birdir. Yaratılış farklılık üzerinedir ve farklılığa saygı yaratana saygının gereğidir. Âşık Paşa'nın benzetmesiyle hepimiz bir elin parmakları gibiyiz. Bir bilekten çoğalan parmaklar gibi bizim de kökümüz birdir. Parmaklarımızın farklılığı elimizin kabiliyetini arttırmaktadır. İnsanların soy sop, inanç ve meslek farklılığı da bir zenginlik ve rahmet olarak kabul edilmelidir. Parmaklar bir işi kavramada nasıl yardımlaşırlarsa, bizler de ortak hedeflerde sınıksız bir araya gelmeliyiz. Demek ki Adem'in çocukları kökte bir olduğu gibi hedeflerde de bir araya gelebilmelidir. Milletimiz asırlarca bu büyük öğretmenlerin fikirlerini izledi ve devletimiz bir şemsiye gibi bütün farklı kültürleri korudu, kucakladı. Bu müsamaha fikrine, bu gönül genişliğine bugün herkesten önce kendimiz muhtacız. Kim olursa olsun, bütün insanlarımızı ayırmadan sevmeyi, insanlara saygı duymayı yeniden öğrenmemiz gerekiyor. Bizler onu yeniden öğrenmeliyiz ki, başkalarından da sevgi ve saygı beklemeye hakkımız olsun. Şunu da unutmayalım ki farklı kültürlerle gösterilen saygı bazılarının sandığı gibi kendi kültüründen vazgeçmek veya yozlaşmak anlamına gelmez. Mevlana'nın şu nefis beyti adeta tek başına diyalogun çerçevesini belirlemektedir:

"Bir pergel gibiyiz biz. Bir ayağımız sınıksız kendi dinimizin üzerinde, diğeriyle ise yetmiş iki milleti dolaşmadayız."

Mevlana'ya atfedilen "Ne olursan ol yine gel" cümlesini nasıl anlamalıyız?

Ömrünü Mevlana araştırmalarına harcayan merhum Şefik Can defaatle gerek yazılı gerekse sözlü olarak bahsettiğiniz dörtlüğe Mevlana'nın hiçbir eserinde rastlanmadığını belirtmektedir. Onun kanaatine göre bu dörtlük, bir ya-

kıştırma neticesinde Mevlana'ya mâl edildi ve zamanla onunla bütünleşti.

Şefik Can merhum bir röportajında bu hususla ilgili şöyle diyordu: “Mevlânâ'ya ait olduğu söylenen bu meşhur dizelerin, Kirmânî isimli bir şâire ait olduğu Ziya Paşa Harâbât'ında belirtiyor. Mevlânâ Dergâhı'nda Necati bey adında bir kâtip, eski bir dergide bunun Mevlânâ'nın adı altında yazılı olduğunu görmüş. Sonra bunu her yerde söylemeye başladılar. Kimse Mevlânâ'nın Kur'ân'ın kölesi olduğu, Hz. Muhammed'in ayağını bastığı yerin toprağı olduğu şiirini söylemiyor.

Öncelikle şunu söylemek istiyorum ki, bu görüşü ona yakıştırmak doğru değil. Bütün İslâm mutasavvıfları aynı görüştedirler. Bunun anlamı, Kur'ân'da meâlen ifade edilen “Allah'ın rahmetinden ümit kesilmez” âyet-i kerimesinin tefsiridir. “Ne kadar günah işlediysen de, meyus olma, tövbe kapısını çal”, demektir bu. Yoksa “Yüz kere tövbeni boz”, demek değildir. Bugünün insanı kendi çıkarımı bulduğu için, “Her türlü kötülüğü yap, affedilirsin” manasında yorumlamıştır, bunu. Sadece Hz. Mevlânâ değil, pek çok İslâm mutasavvıfı tövbe konusundaki âyet-i kerimeleri ve hadisleri yorumlamışlardır. Bazı ifadelerde tatlı mübalağalar vardır. Hâfız der ki; “Kimsenin gönlünü kırma da ne yaparsan yap. Bizim şeriatımızda bundan başka günah yoktur.” Manası bu. Bu, “Her türlü günahı yap da, yalnızca kimsenin gönlünü kırma mı” der. Yoo, burada gönül kırmanın günah olduğunu, tatlı bir mübalağa ile anlatmak istemiştir, Hâfız.”

Diğer taraftan bu şiir ona ait olmasa bile Mevlana'da buna benzer başka fikir ve ifadelere sıklıkla rastlamak mümkündür. Mevlana her bir insanı kıymetli ve önemli birer varlık olarak görmektedir. Bu insanın dininin, ırkının, zenginliğinin veya fakirliğinin bir önemi yoktur. Her insan Allah'ın yarattığı ve alemin merkezine yerleştiği Adem'in neslinden gelmektedir. O halde her biri Allah'ın kulu olan bu varlığın bir zaman bir şekilde şu veya bu sığata sahip olması önemli değildir. Kur'an'ın ifadesine göre her insan içinde Allah'tan bir emanet taşımaktadır. Yani Allah'ı tanıma, bilme ve O'na kul olma kabiliyetini içinde taşımaktadır. “*Bir can var canında o canı ara! Beden dağındaki gizli mücevheri ara! Ey yürüyüp giden dost bütün gücünle ara! Ama dışarıda değil, aradığını kendi içinde ara!*”

İşte Mevlana bu noktada her insanı “gel” diye çağırırken, bir anlamda “kendini tanı ve kendine gel” diye çağırılmaktadır. “Sen Allah'ın var ettiği en kıymetli varlıksın, sen O'nun yeryüzündeki halifesisin, kendini bil, niçin var edildiğini anla ve kendine gel” demektedir adeta. Ne olursan ol bil ki eğer bize gelir ve bizim sana vereceklerimizi paylaşırsan, kendini bilir, yaratanını tanır-sın, demektedir.

Mevlana “Varlık namına kim varsa gelsin, bizim dergahımız ümitsizlik dergahı değildir” diyerek, herkesi, kafiri, mümini, günahkarı, zalimi kendi gönül dergahına, Hakk’ı ve hakikati bulmaları ve bilmeleri için çağırılmaktadır. Yoksa herkes ne halde ise gelsin, biz onu öyle kabul ederiz ve hiçbir şekilde içinde bulunduğu hale ses çıkartmayız dememektedir.

Kısaca; gelsin isteyen, biz ona rehber olur onu doğru yola ulaştırırız. Hiç kimseyi günahkarlığından veya kötü sıfatından dolayı geri çevirmeyiz demektedir. Mevlana’ın şu rubaisi iyi bilinirse onun ne demek istediği daha iyi anlaşılır:

*“Canım bedende oldukça Kur’ân’ın kuluyum,
Seçilmiş Muhammed’in yolunun toprağıyım,
Birisi sözlerimden bundan başka söz naklederse,
O nakledenden de bezmişim ben, bu sözlerden de bezmişim”*

Günümüz Amerika’sında İncil’den sonra en çok satan dinî eserin Mesnevî olduğu belirtilmektedir. Sizce bunun nedenleri nelerdir.

Nedeni var. Son yılların en büyük sosyal akımlarından biri, dinlerarası diyalog, barış ve bir dönem dünyayı sarsan, uygarlıkların çatışması tezine karşı çıkan kültürlerin uzlaşması. Yine Batı bütün yanlışlarına rağmen kendini eleştiren bir toplum özelliğini muhafaza etmektedir. Kurdukları sistem 'insanın özüne' aykırıydı ve bunu kavradılar. Muhalif sesler yükseliyor. 'Amerikan Güzeli', 'Matrix', 'Dövüş Kulübü' gibi eleştirel filmler yapılıyor. İnsanlar artık durup 'Ne oluyor, nereye gidiyoruz' diye sormaya, aramaya başladı. Bu arayışın sonunda kimisi *Mesnevî*'ye yöneldi.

Bir de insanlar bu maddî medeniyetin içinde hangi milletten, hangi dinden olursa olsun bunalmışlardır, hakikate susamışlar çoğalmıştır. *Mesnevî*'nin batı dillerine tercümesiyle birlikte Batılılara oradan bir pencere açılmıştır.

Sizce Mevlânâ'nın günümüz insanına vermek istediği temel mesajlar nelerdir.

Mevlana öncelikle her insana var oluşunu, varlığının anlamını sorgulama yollarını işaret ediyor. Yani insanı öz benliğini keşfe çağırıyor. Bu nedenle Mevlana'nın nazarında insan son derece değerli bir varlıktır. Çünkü insan Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratılmış, melekler Hazret-i Adem'e secde ile emrolunmuş, insan meleklerin vakıf olamadığı ilimlere sahip kılınmıştır. "Andolsun ki biz insanoğlunu üstün kıldık" ayetiyle de Cenab-ı Hak; insanın diğer bütün varlıklardan üstünlüğünü, şan ve şerefini ilan etmiştir.

Mevlana'ya göre Yüce Yaradan, kendi sanat ve sıfatını göstermek isteyince

dünyayı yaratmış, kendi zatını göstermek isteyince de Adem'i var etmiştir.

İnsan "ahsen-i takvim" üzere yani en güzel kıvamda yaratılmış, madden ve manen pek çok meziyetlerle donatılmıştır.

Ademoğlu, aşağısının aşağısı bir bedenle, yücenin yücesi bir candan meydana gelmiştir. Yüce Hak, en üstün kudretiyle bu iki zıddı birleştirmiş, O yüce candan yüzlerce, yüz binlerce hikmet meydana getirmiştir.

Yüce Allah "Gerçekten Ben, topraktan insanı yarattım, sonra da onun yaratılışını tamamlayıp kemale getirince ruhumdan ruh üfürdüm ona; meleklere de hemen secdeye kapanın ona karşı" buyurmuştur. Allah insanı yaratıp ona ruhumdan üfürdüğü için insan da Allah'tan bir eser taşımaktadır ve dolayısıyla kutsaldır. Bu sebeple Mevlana'nın nazarında kim olursa olsun, ister dinli ister dinsiz, ister kadın ister erkek, ister zengin isterse fakir olsun hepsi saygı değerdir. Bütün insanları bir gözle görmek ve ona saygı göstermek gerekir. Ayrıca insanlardan şikayet etmek de doğru değildir. Mevlanaya göre; "Yaratılmışlardan şikayet, Yaradandan şikayettir"

Hazret-i Mevlana; eserlerinde insanın üstünlüğünü vurgulayarak; "Alem-den maksat insandır", "İnsanın bir soluğu, bin cana değer. Ondan düşen bir kıl, bin madenden kıymetlidir" ifadeleriyle insanı yüceltmıştır.

Ancak insan kendisindeki bu değerleri idrak ettiği, varlığındaki cevheri keşfettiği zaman insan olma özelliğini taşır; "Canında bir can var, o canı ara... Beden dağında bir mücevher var, o mücevherin madenini ara ... A yürüyüp giden sufi, gücün yeterse ara; Ama dışarıda değil, aradığını kendinde ara."

Allah'ın yeryüzünde halifesi olan insan, İlahi tecellilerin vücut bulduğu bir varlıktır. Önce kuru bir çamurdan yaratılan insana Cenab-ı Hak kendi ruhumdan üfürmüş, insan bu ilahi nefesle adeta suret-i Rahman olmuştur.

Bir rubaisinde; "Sen su değilsin, toprak değilsin, başka bir şeysin sen... Balçık dünyadan dışarıdasın, yolculuktasın sen. Kalıp bir arktır, can o arka akan bengisu; fakat sen, senliğinde kaldıkça ikisinden de haberin yoktur."

*"Dışa bakarsan insan şeklini görür; Rum ülkesinden, Horasan ülkesinden bir bölük
şışılacak halkı seyredersin... Rab'bine dön buyurdu ya; dönmeğ şudur, şu demektir:
İçine bak da insandan başkasını gör."*

İnsan yalnız bedenden ibaret değildir. Ona hayat veren, Hak nuruna dost olan ruhtur. Bu gerçeği bilen ve ruhunu dosta yöneltenler gerçek insandır ve bunlar melekten üstündür. Hazret-i Peygamberin: "Aklı daima şehvetine galip gelen kimse meleklere daha yüksek, şehveti aklına galip gelen kimse ise hayvanlardan daha aşağıdadır." hadisine dayanarak Mevlana yaratıklar üçe ayırır;

Birincisi meleklerdir. Bunlar yalnızca akıldır. İbadet ve kulluk onların yaradılışında mevcuttur, ibadetsiz yaşayamazlar.

İkinci sınıf hayvanlardır. Bunlarda yalnız şehvet vardır, kendilerini kötülüklerden alıkoyan akılları yoktur.

Üçüncü grup ise insanlardır. İnsan akıl ve şehvetin karışımından oluşur. İbadet ve kulluk sorumluluğunu taşır. İnsanın yarısı melek, yarısı hayvandır. Her unsur insanı kendi tarafına çeker. Akıl veya şehvet, hangi unsur galip gelirse, insan o gruba dahil olur. Nitekim Peygamberler bilgi ve akıl sayesinde meleklerden üstün varlıklar olmuştur.

Yine Mevlana insanla ilgili insanın varlık sebebiyle ilgili şunları söylüyor:

“Dünyada unutulmaması gereken tek bir şey vardır. Her şeyi unutsan da onu unutmazsan mesele yoktur.

Şu halde insan dünyaya bir tek iş için gelmiştir, maksat odur. Onu başarmadı mı, hiçbir iş başarmamış demektir. “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.”

Hak Teâlâ; biz o emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de, kabul etmedi, buyuruyor. Nazar eyle ki, gökten ve yerden akli hayrete düşüren ne işler zuhura gelmede; taşları l'âl, yakut yapıyor, dağları altın, gümüş madeni haline getiriyor. Bitkileri, yeryüzünü çoşturuyor, diriltiyor, Adn cennetine döndürüyor. Yeryüzü de tohumları kabul ediyor, meyveler veriyor, ayıpları örtüyor, anlatılması mümkün olmayan yüz binlerce şaşılacak işler başarıyor, şaşılacak şeyler meydana getiriyor. Dağlar da çeşit çeşit madenler veriyor. Bütün bunları yapıyorlar, fakat insana mahsus olan bir hizmet onların elinden gelmiyor. Hak Teâlâ; “*Andolsun biz, Ademoğullarını azîz ve şerefli kıldık*” buyurmuş, “Göğü, yeri azîz ve şerefli kıldık” buyurmamıştır. Şu halde insanın elinden bir iş geliyor ki ne göklerin elinden geliyor o iş, ne yerlerin, ne dağların. O işi de gördü mü, onda ne zalimlik kalıyor, ne cahillik. Amma sen, “o işi yapmıyorsam bunca iş yapıyorum ya dersin; dersin amma seni öbür işler için yaratmadılar ki.

Bu, şuna benzer: Padişahların hazinelerinde bulunabilen, değer biçilmez Hint çeliğinden (pûlâd-ı Hindî) yapılmış bir kılıcı, kokmuş öküz etini kesmek için satır olarak kullanıyor, sonra da muattal bırakmadım ya, kılıcı böyle bir işe kullanıyorum diyorsun.

Yahut da küçük bir parçasıyla yüzlerce kab kacak alınabilen bir altın tence-reyi getirmişsin, içinde şalgam pişiriyorsun. Yahut da mücevherlerle bezenmiş bir bıçağı kırık bir kabağa çivi yapmışsın da diyorsun ki; iş görüyorum; kabağı ona asıyorum, şu bıçağı öylece bırakmıyorum ya. Acınacak, gülünecek işler

değil de nedir bunlar? O kabak, bir pul değerindeki bir tahta, yahut demir çiviye de asılabilirken yüz dinarlık bıçağı bu işe kullanmak, akıl kârı mıdır?

Hak Teâlâ, sana pek büyük bir değer vermiştir. Nitekim buyurdu ki: “Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır.”

“Değer bakımından iki dünyadan da kıymetlisin,

Fakat neyleyeyim ki değerini bilmiyorsun.”

“Kendini ucuz satma; çünkü değerini pek fazla senin.”

Hak Teâlâ buyuruyor ki: Sizi de, nefesinizi de, vakitlerinizi de, mallarınızı da, zamanınızı da satın aldım. Bana harcarsanız, bana verirseniz karşılığı ölümsüz cennettir. Senin benim yanımdaki değer budur işte. Fakat sen, tutar da kendini cehenneme satarsan kendine zulmetmiş olursun. Bu tıpkı bir adamın yüz dinarlık bıçağı duvara saplayıp ona bir kabak, yahut bir testi asmasına benzer.”

Bir başka örnek; “Padişahın biri, oğlunu, yıldız, reml bilgileriyle başka bilgileri öğrenmesi için hünerli bir topluluğa vermişti. Çocuk, pek aptal olmakla beraber bu bilgileri elde etmiş, tam usta olmuştu. Bir gün padişah, yüzüğünü avucuna aldı, oğlunu sınamak için “gel” dedi, “söyle bakalım, avucumda ne var?” Çocuk, “avucundaki” dedi, “yuvarlak, sarı, ortası boş.” Padişah, “doğru, buldu” dedi. “Peki, söyle bakalım, bu ne çeşit bir şey, ne olabilir?” Çocuk; “kalbur olmalı” dedi. Padişah dedi ki: “Akılları şaşırtacak kadar ince vasıflarını bilgi kuvvetiyle bildin de kalburun avuca sığamayacağını nasıl bilemedin?”

Mevlânâ'nın yetiştiği ortam sizce onun fikrî teşekkülüne nasıl katkıda bulunmuştur?

Öncelikle Mevlana babasının rahle-i tedarisinde ve ilim ortamından yetişmiştir. Babası Bahauddin Veled, “Sultânü'l-Ulemâ” diye bilinen ve şöhreti Belh'den bütün İslam âlemine yayılmış bir sûfidir. Bu sebeple onun, Mevlânâ'nın da içinde bulunduğu ailesiyle birlikte, Belh'den başlayıp Bağdat, Hicaz yoluyla Konya'da sona erecek göç yolculuğu boyunca, konakladığı ve kaldığı her yerde yöneticilerden; halktan ve alimlerden büyük saygı gördüğünü bütün kaynaklar nakleder.

Bir sûfi aile içinde dünyaya gelen, beş yaşlarında iken Belh'ten göç eden, göç yolculuğu boyunca konaklanan yerlerde babası vasıtasıyla devrin bir çok sûfi ve âlim şahsiyetleri ile tanışan Mevlânâ, öncelikle babası olmak üzere, babasının hâlifesi Burhaneddin Muhakkık Tirmizî (ö. 641/1244)'den ilk tasavvuf eğitimi almıştır.

Dînî eğitimini de babası ve onun halifesi Muhakkık Tirmizî'den ikmal eden Mevlânâ, babasının 13 Rebiülâhir 628/19 Şubat 1231 tarihinde vefatından sonra Muhakkık Tirmizî'ye mürîd olmuş ve dokuz yıla yakın, onun kılavuzluğunda dînî ve tasavvufî ilimlerdeki eksikliklerini tamamlamış, seyr ü sülûküne devam etmiştir.

Mevlânâ daha sonra, Burhaneddin Muhakkık Tirmizî'nin işaretleriyle, zamanın İslamî ilimlerdeki merkezi kabul edilen ve Moğol istilası sebebiyle bir çok alim ve sufinin sığındığı Halep ve Şam'a gitmiştir. Bu iki şehirde dört veya yedi yıl kadar kalan Mevlânâ, Halep'te Halâviye Medresesi'nde konaklamış, fıkıh ve hadis olmak üzere diğer İslamî ilimlerde bu şehirlerdeki alimlerden faydalanmıştır. Meşhur Hanefî fakihlerinden hadis, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde şöhret bulan Adîm b. Kemâleddîn (ö.660/1262)'den dersler almış, Şam'da ise, Makdisiyye Medresesi'nde kalarak, başta Muhyiddîn İbn Arabî olmak üzere şehrin bilgin ve sufileriyle konuşup görüşmüştür.

Mevlânâ'nın Şam'dan döndüğü 630/1241 senesinde, hocası ve mürşidi Burhaneddîn Muhakkık Tirmizî Kayseri'de vefat etmiş, Mevlânâ Kayseri'ye giderek onun kitap ve risâlelerini Konya'ya getirmiştir. Hocasının vefatından sonra Mevlânâ'nın Konya'daki müderrislik günleri başlamıştır. 638/1241-642/1244-45 yılları arasında, babasının yolundan giderek medreselerde fıkıh ve diğer şer'î ilimler ilgili dersler vermiş, sarığını fakîhler gibi sarmıştır. Diğer taraftan da babası ve onun halifesi Burhaneddîn Muhakkık Tirmizî'den intikal eden tasavvuf yolunda, etrafında müridler toplanmıştır. Yani Mevlânâ bu dönemde hem dînî ilimlerde müderrislik yapmakta, hem de babası ve hocası kanalıyla intikal eden tasavvuf yolunda müridlerini irşâd etmektedir.

Sadece birkaç yıl süren bu dönemden sonra, Mevlânâ'nın hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olarak nitelenen, Şems-i Tebrizî ile tanışması safhası başlayacaktır. 642/1244 yılı içinde Şems-i Tebrizî Konya'ya gelmiş ve bir vesile ile Mevlânâ Celâleddîn ile tanışmıştır. Mevlânâ'nın Şems-i Tebrizî ile tanışması ve bu tanışma neticesinde gelişen olaylarla ilgili özellikle menâkıb kitaplarında yeterince bilgi mevcuttur.

Babası vasıtasıyla tasavvuf yoluna giren ve ondan çok etkilenen Mevlânâ, Burhaneddin Muhakkık Tirmizî ile sulûkünü tamamlamış, şeyhinin vefatından sonra da onun yerine geçmiş ve Kübreviyye Tarîkatî'nin devamı olarak etrafına toplanan müridlerini irşâd etmiştir.

A. Gölpınarlı'ya göre; Mevlânâ daha sonra Şems'le tanışması neticesinde ortaya koyacağı coşkun ve cezbeli tasavvufî tavrına ait temelleri Burhaneddin Muhakkık Tirmizî'nin tasavvuf eğitiminde almış fakat Şems'le konuşup görüşünceye kadar temkinli bir sûfi olarak yaşamıştır. Nitekim A. Yaşar Ocak ta,

Mevlânâ'nın o dönemde Anadolu'da hakim olan İbn Arabî etkisi, Kübrevîlik, Melamîlik ve Kalenderîlik gibi tasavvufî anlayışları kendisinde toplayıp meczettiğini; Melamîlik ve Kalenderîliğe olan sempatisinin de Şems-i Tebrizî vasıtasıyla olduğunu kaydetmektedir. Fakat A. Yaşar Ocak'a göre Mevlânâ, babası ve onun halifesi Burhaneddin Muhakkık Tirmizî'den aldığı zühdi tasavvuf anlayışını da bütün hayatı boyunca sürdürmüştür.

Mevlânâ'yı ele alan kaynaklar, onun hayatının ikinci safhası olarak nitelenen, Mevlânâ ve Şems arasında diyalogları, Mevlânâ'nın Şems'le birlikteliği neticesinde ortaya çıkan coşkun ve cezbeli halini ve bu halin sonucunda da medreseyi, vaazları ve talebelerini terkettiğini, vaaz meclisleri yerine sema(sema'a) girdiğini, çarha, raksa başladığını, medreselerdeki ilmi tartışmaların yerine ney ve rebâb nağmesine kulak verdiğini bildirmektedirler. Bu durumu kıskanan Mevlânâ'nın talebeleri ve halk, Şems'in Konya'yı terk edip Şam'a gitmesine sebep olmuşlar, Şems'in ayrılışıyla sıkıntılı günler geçiren Mevlânâ, yazdığı mektuplarla Konya'ya dönmeye iknâ edemediği Şems'i geri getirmek üzere oğlu Sultan Veled'i Şam'a göndermiş ve Şems'in 16 aylık bir ayrılıktan sonra 644/1247 yılında Konya'ya dönmesini temin etmiştir. Şems'in Konya'ya dönmesiyle coşkusu ve aşkı artan Mevlânâ yine Şems'le uzun sohbetleri dalmış, sema meclisleri tertip etmiş, fakîhlere mahsus elbisesini çıkartıp, Hind alacasından bir hırka yaptırmış ve başına bal rengi bir külâh giymiştir. Bu durum yine halkın, müritlerinin ve ulemanın kıskançlığına sebep olmuş ve Şems bir daha görünmemek üzere 645/1247-48 yılı sonlarında ortadan kaybolmuştur.

Şems'in kaybolmasından sonra, tamamen coşkunluk alemine dalan Mevlânâ, gece gündüz sema' edip, şiir ve gazeller okumaya başlamış, bu hali sebebiyle de devrin ulemasıyla münakaşalara girmiştir. Kaynaklara göre bir süre de Şems'i aramak için Şam'a kadar gitmiş fakat onu bulamadan geri dönmüştür.

Mevlânâ Celaleddîn, Şems bulmaktan ümidini kesip Konya'ya döndükten sonra, hayatının üçüncü safhası olan "irşad, eğitim ve terbiye" esasları üzerine yeniden bina ettiği uyarıcılık faaliyetlerine başlamıştır. Mevlânâ Şems-i Tebrizî yerine önce kendisinde Şems'in tezâhürünü bulduğu Selahaddin Zerkûb'u kendisine dost ve musahib edinmiş, Selahaddin Zerkûb'un 657/1265 yılında vefatıyla da, Çelebi Hüsameddîn'i dost ve musâhib olarak seçmiştir. Mevlânâ'nın en büyük eseri Mesnevî Çelebi Hüsameddîn'in isteğiyle te'lif edilmiştir.

Şems-i Tebrizî'den sonra, esmâ ve riyazeti esas almayan, aşk ve cezbeye dayanan, musikî, sema' ve şiir ile yoğrulmuş, bir tasavvuf anlayışı sergileyen Mevlânâ, her ne kadar yaşadığı dönem içinde ortaya koymuş olduğu tasavvufî

anlayışını ve yaşantısını, bir tarikat tesisiyle maksadıyla yapmamışsa da, kendisinden sonra gelen halefleri tarafından tesis edilecek olan mevlevîlik, Mevlânâ'nın ortaya koyduğu bu esaslar çerçevesinde yapılmış, adâb ve erkânıyla bir tarikat halini almıştır.

Mevlânâ, Necmeddîn Kübrâ'nın insanı esas alan, sünnî esaslara dayalı ve kısmen zühdi nitelikli tasavvuf mektebi, Muhyiddin İbn Arabî'nin mükemmel bir metafizik ve mistik sistem halinde tasavvuf dünyasına sunduğu Vahdet-i Vucûd mektebi ve kaynağını Horasan mektebinden alan, coşkun bir ilahi aşk ve cezbeye dayalı, zühdi ihmal eden kalenderi tasavvuf anlayışını uyumlu bir biçimde, yepyeni bir sistemle birleştirip bağdaştıran bir tasavvuf yolu ortaya koymuştur. Nitekim bu tasavvufi anlayış, Mevlevîlik tarihi boyunca mevlevîler arasında Şemsî ve Veledî kol diye bilinen iki ayrı tasavvuf neşesinin ortaya konmasında önemli bir amil olmuş, bu ikilik Mevlevî silsilesine de yansımış ve Şemsî olanlar, Mevlevî silsilesinin daha çok Alevî silsilesi sayılan ve imamlar yoluyla Cüneyd-i Bağdâdî'den Hz. Ali'ye ulaştırırken, Veledî olanlar ve Bahaüddin Veledî Necmeddîn Kübrâ'nın halifesi sayılanlar da, bu silsileyi Halvetî silsilesi kabul edilen Cüneyd-i Bağdâdî'den Hz. Ali'ye ulaştırırlar.

Mevlânâ'yı diğer Müslüman âlimlerden ayıran ve mesajının bu kadar geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan faktörler hakkındaki değerlendirmeniz nedir?

“Mevlâna'nın en büyük meziyeti, kâinata gönül gözü ile bakmasındadır. Akıl, insanı beşeriyet mertebesinde tutar. Aklın ayağı topraktır. Gönül, aşk kanadıyla Arş'a kadar yükselir. Makamı meleklerin çok üstündedir. Hakikî insanlığın şiarı budur. Aşk, varlığın bir sentezidir. Kâinata gönül gözü ile bakmasını bilen insan, karsısında tamamen yeni bir âlem görür. Ve o yepyeni âleme girer. Orada beşerî ıstıraplar dinler. Varlık toprağın ezasından kurtulur, büyük aşkın kudsî denizine dalar. Bu öyle bir âlemdir ki, ancak duyulur, anlatılamaz. Onun için Mevlâna'nın bu âlemde mahlası “Hâmûş”dur. Hâmûş “sus” demektir. Bir şeyler anlatmak ister. Fakat anlatamayınca kendi kendini susturur.

Bazı gazellerinin sonunda da Hamuş yerine “bes kûn” (kâfi) der. Şu beytinde olduğu gibi:

“Sus (kâfi), zira şiir senin etrafına perde çekmeye başladı.”

Beşeriyeti bütün zayıf taraflarıyla kucaklayan bir gönül... Bir sevgi ummanı... Yaradılışın sert kabuğunu delip içine nüfuz eden bir görüş... Bu görüşte bütün madde ve mânâ kültürü el ele vermiş... Maddenin bütün kesafetini ayakları altına alıp saf bir ruh halinde başka bilinmeyen âlemlere bir yükseliş... İslâm'ın asıl ruhu olan geniş bir hoş görürlük... Onun nazarında kâinatta cereyan

eden her hâdisenin fâil-i hakikisi Vâcibul-vucuttur. Onun nazarında kötü yoktur.

Mevlâna Celâlüddin-i Rûmî, “Muhammed” Gülistanında açmış en güzel, en zarîf, en bayıltıcı kokulu bir güldür. Her şeyini şeriat-i garradan almıştır. *Mesnevi*’si tefsir, hadis, fıkıh gibi bütün İslâmî ilimlerin bir mahşeridir. İslâm’ın hakikatine ermiş, onun ne mübarek, ne medenî, ne insanî bir din olduğunu görmüş, anlamış ve yaşamıştır.

Müslümanlık akıl ve idrak dinidir. Yepyeni bir görüşle bu muazzam konunun üzerine eğilmeliyiz. Her şeyden sarf-ı nazar, o Müslümanlıktır ki ve onun ruhunu en geniş tefekkür ufuklarına eriştirebilmektir ki, bir Mevlâna vücuda getirmiştir. Mevlâna her cepheden insanlığın bir timsalidir. Çünkü o, ruhların ezeli derdi olan aşk ve iman ilâcını Muhammed’in eczanesinde tertip edip beşeriyete sunmuştur. Geniş görüşün, tesamühün, şefkatin, tevazuun, hürmet ve mahviyyetin olduğu kadar, zekânın, irfanın bir sembolü idi.

Mevlânâ’nın ve temsil ettiği sûfî geleneğin Anadolu coğrafyasındaki dini anlayışa etkileri var mıdır? Varsa bu etki hangi yönde olmuştur?

Mevlevîlik tarikatının kurucusu Mevlânâ’dır. Yalnız buradaki “kurucu” kelimesini biraz açmak gerekir. Hiçbir tarikat kurucusu kendi tarikatını kurmak için kolları sıvamamıştır. Bir organizasyon derdi olmamıştır. Yaptığı şey sadece okumak, yaşamak, okuduklarını, anladıklarını, yaşadıklarını dostlarıyla paylaşmaktır. Bu anlamda şu söylenebilir: Bütün tarikatlar kurucu pirlerin vefatından sonra oluşmaya başlamış, zaman ve zeminin şartlarına göre gelişip bünyeleşmiştir.

Mevlevîlik de böyledir. Mesnevî sohbetleriyle tohumu atılan bu tarikat, XIV. yüzyılla birlikte nevî ü nemâ bulmaya başlamış, böyle bir dünyadan zevk alan ilim ve irfan ehlinin gayret ve himmetleriyle kök salıp büyümüştür. Haçlıların çorak, Moğolların kurak hale getirdiği bu topraklarda ortaya çıkan bu müessese, zaman içinde Asya, Avrupa ve Afrika’da açılan Mevlevîhaneler kanalıyla mesajını daha geniş bir alana ulaştırmayı başarmış, tasavvufi felsefenin bütün güzellik ve derinliklerini insanlığa sunmuştur. Bütün farklılaşmalara rağmen Mesnevî ve Mevlevî kültürü bu gün de fonksiyoneldir, bu gün de canlıdır. İnsanların gönül dünyalarına hitap etmekte ve problemlerini çözmektedir. Gönüller arasında “köprü” kurmakta, “gönülden gönüle yol vardır” hikmetini gerçekleştirmektedir.

Güzel sanatlarla olan ilişkisi bu canlılığın sebeplerinden biridir diyebiliriz. Bedî sanatlar bizi gönül dünyamızla ilgilidir. Tasavvuf da bir gönül eğitimi olduğu için bu iki kuvvetin esrarengiz birlikteliği ortaya çıkmaktadır. Bizim

medeniyetimizde güzel sanatları besleyen, teşvik eden kurum dergahlardır. Başta Mevlevîhaneler olmak üzere bütün dergahlar bu eğitimin vazgeçilmez mektepleri olmuşlardır. Şiir ve musikimiz başta olmak üzere bütün güzel sanatlarımız bu çatılar altında gelişmiş, geliştirilmiş ve insanlığa sunulmuştur. Zaten güzel sanatlar da “şaheser”ler ortaya koyamayan toplumlar medeniyet de kuramamışlardır. Çünkü Medeniyetler için ilim ve irfan ne kadar önemli ise fikir ve felsefe ne kadar önemli ise, güzel sanatlar da o kadar önemlidir. Büyük musiki dehalarımız Mevlevî olduğu gibi, edebiyatımızın zirvesinde olan şairlerimiz de Mevlevîhanelerden beslenmişlerdir. Mevlânâ ve Mesnevî pınarından doya doya içen bu insanların eserleriyle iftihar ediyoruz ve uluslararası ortamlara onları sunuyoruz. Bu küçümsenecek bir şey değildir.

Son zamanlarda Mevlevîlik-Alevîlik birbirinden ayrılmaz bir bütünmüş gibi bir görüntü verme gayreti var. Hz. Mevlânâ'nın Şîa'ya bakışı nedir. Hulâsa Hz. Mevlânâ ve Alevîlik hakkında neler söylemek istersiniz?

Hz. Mevlânâ'nın şiirleri arasına, Mevlânâ'ya ait olmayan bazı şiirler karışmıştır. Bu şiirler, müfrit Şiîler'den İsmailiye Mezhebi'nde bulunan şâirlerin Ali'yi tanımlayan şiirleridir. Bu şiirlerin gerek üslup, gerekse anlam bakımından Mevlânâ ile hiçbir ilgisi yoktur. Mesela İranlı edip Hidâyet Han'ın *Dîvân-ı Şemsü'l-Hakâyık* adı ile hazırlayıp 1280/1863 senesinde Tahran'da bastırıldığı Mevlânâ'ya ait olmayan birçok şiirler vardır. Yine 1302/1884 senesinde Hindistan'da basılan büyük ebatta 1036 sayfa tutan *Külliyât-ı Şems-i Tebrîz* kitabında da Mevlânâ'ya ait olmayan hayli şiir bulunmaktadır.

Hidâyet Rıza Kali Han'ın (1215-1281) yukarıda ismi geçen *Dîvân-ı Şemsü'l-Hakâyık* adlı eseri, merhum Mithat Baharî Beytur tarafından *Dîvân-ı Kebîr'den Seçmeler* namı altında Türkçe'ye çevrilerek üç cilt halinde yayınlandı. Mevlânâ'ya ait olmayan bu şiirler, yani Şîi/Alevî şâirlerin şiirleri okuyanları şaşırtmaktadır. Bedüzzaman Firûzanfer, ilim aşkıyla uğraşarak, şimdiye kadar basılmış veya basılmamış Mevlânâ'ya ait bütün dîvânları inceleyerek, nüsha farklarını da göstererek, gerçekten Mevlânâ'ya ait şiirleri titizlikle seçip, yedi cilt halinde bastırıldığı esas *Dîvân-ı Kebîr'de* Hazreti Ali'yi tanımlayan bu uydurma şiirler yoktur.

Hangi mezhepte, hangi meşrepte olursa olsun, büyük kişileri herkes kendi tarafına çekmek ister. Bu yüzdendir ki, Hazreti Mevlânâ'ya ait olmayan ve Hazreti Ali'yi insan olarak değil de hâşâ Tanrı olarak tavsif eden bu şiirleri okuyan Alevîlerden Mevlânâ'yı benimseyenler, kendilerinden sayanlar olduğu gibi, Bektâşîlerden de Hazreti Mevlânâ'yı Hacı Bektaş'ın halifesi olarak tanıyanlar da vardır. Mevlânâ bir zümrenin değildir. Mevlânâ herkesindir.

Bu hakikati çok iyi anlamış olan Devlet Şah *Tezkeresi'*nde Mevlânâ için; "Her mezhep erbabı Mevlânâ'yı övmüş; o, her tayfanın, herkesin makbulüdür" demiştir. Bu yüzdendir ki, Mevlânâ da herkes kendini, kendi meşrebini, inancını bulmuş onu kendinden saymıştır. Herkes onu başka türlü görmüştür. Kimisi onu Melamî, kimisi Şîî ve Caferî, kimi Bektâşî bilmiştir. Halbuki Mevlânâ tam manasıyla Peygamberimizin yolunda Sünnî bir velidir.

İslamiyet'te müsamaha esastır. *Kur'an'*ımızda "Dinde cebir ve ikrah yoktur" diye buyurulmuştur. Hazreti Mevlânâ da tam Muhammedî bir yolda olduğu için, kimseyi hor görmez, müsamaha ve hoş görürlük onun en bariz vasfıdır. Her inanç sahibine saygılı davrandığı için cenazesinde Hıristiyanlar da, İslamlarla beraber ağlaştılar. "Ben yetmiş iki mezhepteyim" demesi mezheplerin, dinlerin hakikatlerinin İlâhî takdir gereğince bir olduğunu göstermek istemesindedir.

Eğer Mevlânâ Şîî ve Alevî olsaydı, birçok Şîî âlimleri gibi Hz. Ebu Bekir'den, Hz. Ömer'den, Hz. Osman'dan hiç bahsetmezdi. Halbuki Mevlânâ, Hz. Ali gibi Peygamberimizin diğer aziz dostlarını da sevmekte ve eserlerinde onlardan bahsetmektedir. Bir fikir edinmek üzere gerek *Mesnevî'*de gerekse *Dîvân-ı Kebîr'*de Peygamberimizin dört sevgili dostunun isimlerini kaç yerde zikredildiğini arz etmek isterim. Mevlânâ, Hz. Ebu Bekir'den *Mesnevî'*de on yerde, *Dîvân-ı Kebîr'*de sekiz yerde; Hz. Ömer'den *Mesnevî'*de on sekiz yerde, *Dîvân-ı Kebîr'*de yirmi yerde; Hz. Osman'dan *Mesnevî'*de dört yerde, *Dîvân-ı Kebîr'*de sekiz yerde; Hz. Ali'den *Mesnevî'*de kırk bir yerde, *Dîvân-ı Kebîr'*de de yirmi üç yerde bahsetmektedir.

Hazreti Mevlânâ'nın Alevî sayılmasının bir sebebi de, Sultan Veled Hazretlerinden sonra gelen bazı çelebilerin ve Mevlevî şeyhlerinin rindâne hareketleri, içki içmeleri, namaz kılmamaları, Şîî ve Bâtınî inançlara kapılmaları, Bektâşî babaları gibi bıyıklarını uzatmaları, Şerîat'ın hükümlerine aykırı hareketlerinin halk nazarında hoş görülmemesidir. Bunları görenlerde, bunların bağlı bulunduğu Mevlânâ'nın da Alevî olduğu kanaati uyanıyordu, Nitekim bazı Mevlevîler Muharrem ayının onuncu günü Sütlüce'de Sineçak'ın gömüldüğü mezarlıkta toplanıp aşûre pişirdiklerini, semâ ettiklerini, sonra birçok kişilerin başlarını tıraş ettirip, İmam Hüseyin aşkına başlarını ve göğüslerini ustularla yaradıklarından bahsedilmektedir.

Başkaları nasıl düşünürlerse düşünsünler, Hazreti Mevlânâ'nın hudutsuz müsamahasına güvenerek, hiç kimseyi düşündüklerinden, hissettiklerinden ve yaptıklarından kınamaya hakkımız yoktur. Şunu da biliyoruz ki, Mevlânâ'dan sonra onun adına kurulan Mevlevîlikte çok geçmeden iki yol ayrımı belirmişti. Bunlardan birisi, tam babasının yolunda, Şerîat'a sınıksız bağlı, zâhid Sultan

Veled Hazretleri'nin yolu, öteki kayda kuyûda sığmayan, neşeli, coşkun, rindâne edalı Şems-i Tebrizî'ye uyanların yoludur. Veled kolunu "Mevlevî yobazı", Şems kolunu da "Mevlevî rindi" diye adlandıranlar da var. Bu görüş, herkesin meşrebine, zevkine, anlayışına göredir. Hem aşık, hem rind, hem coşkun fakat aynı zamanda yaşadığım müddetçe Kur'ân'ın kuluyum diyen ve sabahlara kadar ibadet eden Mevlânâ'nın tam manasıyla izinde yürüyen Sultan Veled Hazretleri'nin takip ettiği Şeriat yolunu, herkesin kendi meşrebine göre yorumlaması da gayet tabiidir. Nitekim Abdülbaki Gölpinarlı *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* adlı eserinde;

"Sultan Veled'le katılaştan Mevlevîlik ruhunun Ulu Ârif Çelebi ile hayatiyet kazandığını görüyoruz" demektedir. Bu bir hayatiyet mi? Yoksa Mevlânâ'nın yolundan ayrılış mı? Kendilerini rindâne bir neşeye bırakarak, Şeriat'ın bazı kayıtlarından kurtulan, kendilerine has manevî bir zevk içinde yaşayan Şems Kolu mensupları ile Mevlânâ'nın yaşayışları arasında farklar olsa gerektir. Tasvîr-i şeriflerinde bile elinde tespih bulunan Mevlânâ'nın mübarek eli, suğrak-ı âsuman'a yani göklerin kadehine uzandığı için yeryüzünün haram olan şarap kadehine uzanmamıştır. Mevlânâ bir gazel-i âlîlerinde şöyle buyurmaktadır:

"Bir dilenci gibi, her kapıyı çalma, her kapıya baş vurma. Sen üstün bir varlıkısın. Güçlüsün, elin göklerin kapısına ulaşabilir, sen o kapıyı, göklerin kapısını çal. Gök yüzünün, ötelerin aşk kadehi, seni o hale getirdi, mest ettiyse, kendinden geçebildinse, şu dünyadan, şu fânî âlemden de vazgeç, düşünme."

Göklerin kadehine uzanabilen el, yeryüzünün kadehine tenezzül eder mi? Mevlânâ şu rubâîlerinde bu hali şöyle anlatırlar:

"Bizim mest olmamız için şaraba ihtiyacımız yoktur. Meclisimizin renklenmesi için çenk ve rebâb da istemeyiz. Biz gönül alıcı bir güzelin yüzünü görmeden, hoş sesli çalgıyı dinlemeden, sâkînin elinden yeryüzü şarabı içmeden mest olmuşuz, kendimizden geçmişiz."

Yine Abdülbaki Gölpinarlı son devir Mevlevîhanelerinden bahsederken de şunları söylüyor:

"Bahariye Mevlevîhanesi rindlikle, Alevîlik meşhurdu. Şeyh Nazif (ö. 1860) bir Bektâşî'den aşırı Alevî olduğu gibi, oğlu Hüseyin Fahreddin Dede de (ö.1911) aynı meşrepte idi. Hüseyin Fahreddin Dede bilhassa oğlu Şeyh Nazif (ö.1916) hemen her akşam demlenirlerdi. Evvelce rindlikle ve Melâmetle meşhur olan Yenikapı Mevlevîhanesi ise zamanımızda zâhidlikle meşhurdu.

Bir Mevlevî'ye, neden külahınız bu kadar uzun diye sormuşlar, 'Şişenin

boyuncadır erenler, ağyar gelirken üstüne örter sırlarız' demiş. Bu hikâyeyi de Nazif Efendi merhumdan duymuştum."

Yanlış anlaşılmasın, bunları söylerken dışları harap, fakat içleri mamur, pırıl pırıl olan sultanlara hâşâ dil uzatmıyorum. Sarhoş olduğu, hor görüldüğü için selamını almayan imam efendiyi rüyasında kurbağaya çeviren Fasih Dede gibi sultanlar, şekilden, gösteriştten kurtulmuş, hakîkate ermiş kişilerdir. Bunların sarhoşluğuna pek akıl ermez. Kıldıkları namazlarla mağrur olanların, şekle bağlanıp kalanların hayallerinin bile ulaşamayacağı makamlara ulaşmış erleri tenkit etmek kimin haddine?

Melâmet kisvesine bürünmüş, perişan ve sarhoş olarak karşımıza çıkan, ney üflerken İlâhî aşkla ağlayan Neyzen Emin Dede merhumun derecesine kim ulaşabilir? Bunların gönül vîrânelerindeki hazineyi kim keşfedebilir? Bunların dış yüzlerine bakarak büyük Mevlânâ'yı yanlış anladıkları için bunları söylemek zorunda kaldım.

Aşırı derecedeki Hazreti Ali sevgisi yüzünden, Mevlevî evrâdında bulunan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'ın isimlerini silen Mevlevî kardeşlerimiz görüldüğü gibi, Muâviye ve Yezid'e yeri gelince küfreden Mevlevîler de görülmektedir. Küfür, nefret, kin yolu Mevlânâ'nın yolu değildir. Çünkü Mevlânâ *Mesnevî Şerif*'in ikinci cildinin 2604 numaralı beytinin başlığında Muâviye'nin adından sonra, ashab hakkında kullanılan radiyallahü anh (Allah ondan razı olsun) temennisinde bulunmuştur. Eğer Mevlânâ Alevî olsa idi; "Allah ona lanet etsin" derdi.

Nitekim *Mesnevî Şârihi* merhum Tâhirü'l-Mevlevî: "Ben Muâviye'ye sövenlerden değilim. Radiyallahü anh diyenlerdenim. Fakat yapmış olduğu hak-sızlığı da hoş görmek ve hoş göstermek elimden gelmez." Demiştir.

Hz. Ali ile Muâviye arasındaki ihtilafa, dökülen kanlara ve bilhassa Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehid edilmesine hangi Müslüman üzülmeyiz? Saltanat hırsı yüzünden binlerce Müslüman'ın kanının dökülmesi; Hz. Peygamber Efendimizin çok sevdiği torununun ve arkadaşlarının insafsızca şehid edilmeleri, yürekleri sızlatan, gözleri yaşartan acıklı bir hadisedir. On beş asır önce siyasî bazı görüş ayrılıkları yüzünden çıkan bu kanlı hadiselerin bu asırda da devam etmesi, mü'minlerin "Sünnî" ve "Alevî" diye birbirine düşman iki gruba ayrılması Müslümanlar için çok üzücü bir haldir. On beş asırdan beri her muharrem ayında Şiîler'in mateme girmeleri, ağlanmaları, sızlanmaları, dövünmeleri bugün de devam etmektedir.

Hz. Mevlânâ belki de Halep şehrinde talebe iken bir Muharrem günü rastladığı Şiîler matemini nasıl görmüş? Bunları Mesnevî'den dikkatle okuyup da

Mevlânâ'nın meşrebini, mübarek görüşünü, güzel huyunu öğrenmek, ders almak lazım. Okunursa görülür ki, eğer Mevlânâ Alevî olsaydı, bu matem gününde karşılaştığı ağlayanlara, sızlananlara öğütler verir mi idi?

Bazı kardeşlerimiz, sırası gelince her şeyin, her hadisenin Cenab-ı Hakk'ın takdirine göre cereyan ettiğini unutarak, Kerbelâ Vakası'na sebep olanlara küfretmekte, lanet yağdırmaktadırlar. Evet Kerbelâ Vakası hazin ve bütün Müslümanların kalbini sızlatan acıklı, kanlı bir hâdisedir. Peygamber Efendimizin çok sevdiği torunu ve ailesi insafsızca şehid edilmişlerdir. Fakat aslında bu hâdise bir parti kavgası gibi siyasî bir hâdisedir. Asırlarca evvel cereyan eden bu hâdise yüzünden Müslümanların gruplara bölünmesi, birbirlerine kin ve nefretle bakmaları İslam düşmanlarını sevindirmektedir. "Alevî" ve "Sünnî" diye bölünme bazı siyaset adamlarının vicdânen zayıf olmaları yüzünden oy kazanmak için kardeşleri birbirine düşürdüklerini tarih kitaplarında görmekte ve bugün de gazetelerde okumaktayız.

31.8.1989 tarihli bir gazetede şöyle bir başlık gözüme ilişmişti: "Hacı Bektâş-ı Velî'nin kemiklerini sızlattılar". Altında aynen şunlar yazılı: "Hacı Bektâş-ı Velî şenlikleri dolayısıyla düzenlenen sempozyumda, solcu konuşmacılar Alevî-Sünnî meselesini tahrik etmek için ellerinden geleni yaptılar". Akademisyenlerin, araştırmacıların, neler söylediklerini arz ederek sizleri yormak istemiyorum. Yalnız tanınmış bir solcu yazarın Hacı Bektâş-ı Velî için "dinsizdi" demesine aklım ermedi. Acaba bu solcu yazar Hacı Bektâş-ı Velî'de kendini mi gördü?

Ârif bir insan olan Kenân Rıfâî Hazretlerine; "Siz neden Kerbela faciasına sebep olan Yezid'e küfretmiyorsunuz?" dedikleri zaman Hazret'in; "Ben içimdeki Yezid'le meşgulüm" demesi ibrete şayandır.

Her Yıl 17 Aralık'ta Şeb-i Arus Törenleri düzenlenmektedir. Mevlana'nın ölümü Düğün Gecesi diye nitelemesinin Mevlevî geleneğine Yansımaları nasıl olmuştur?

Mevlânâ, tasavvuf geleneğinde sıkça vurgulandığı gibi ölümü; "İradî Ölüm" ve "Tabî Ölüm" diye ikiye ayırmaktadır. İradî ölümle, tasavvufî terbiye metotlarıyla (seyr ü sulûk), riyazetle ruhun arındırılmasını ve nefsin tasalluttandan kurtarılmasını kastetmektedir. Bu husus Hz. Peygamber'in; "Ölmeden önce ölünüz" hadisinin Mevlânâ dilinden söylenişidir.

Mevlânâ'nın bu mesajlarını alan Mevlevîler, onun Allah'a kavuştuğu veya ölümsüzlüğe erdiği geceyi "Şeb-i Arûs" (Düğün Gecesi) metaforuyla ifade etmişlerdir.

Yukarıdan beridir ifade etmeye çalıştığımız Mevlânâ'nın ölüm üzerine ortaya koyduğu düşünceleri, Mevlevîlik kültürünün şekillenmesinde etkili olmuştur.

17 Aralık 1273 pazartesi günü vefat eden Mevlânâ, Konya'da babasının da kabrinin bulunduğu yere defnedilmiştir. Kabri üzerine bir türbe inşa edilmiş, türbenin etrafına zaman içerisinde değişik unsurlarıyla bir dergâh tesis edilmiştir. "Mevlânâ Dergâhı" diye isimlendirilen bu yapının oluşumunda, Mevlânâ'nın ölümle ilgili düşünceleri, ölümle hayatı bir arada algılayan düşünceleri, dergâhın yapısına yansımıştır. Daha sonra çeşitli merkezlerde inşa edilecek Mevlevîhânelerde de etkili olacak bu anlayış sebebiyle; dergâhlar içerisinde türbe, semâ'hâne ve mescid iç içe inşa edilmiştir. Aynı zamanda bu yapılanmada Hz. Peygamberin Mescid-i Nebevî'sinde var olan mimarî tarzın örnek alınmasının etkisinden de söz etmek mümkündür.

Mevlevî dergâhlarında semahane ile türbe yani vefat eden büyük şeyhin kabri aralarında herhangi bir duvar olmaksızın aynı çatı altındadır. Böylece semâ esnâsında semâ'da var olan ritüellerle irâdî ölümün talipleri olan semâzenler, türbede yatan "Ruhlar Bahçesi"nin veya "Susmuşlar Yurdu"nun sakinleriyle beraber semâ yaptıklarına inanılır. Yani semâ dergâhta eski Mevlevî ulularının huzurunda yapılır. Çünkü Hak aşığı olan kamil insanlar, yukarıda Mevlânâ'nın şiirlerinde de belirttiğimiz gibi ölmemiş, yok olmamışlardır. Ruhlarıyla yaşamaktadırlar ve her zaman aralarında bulunmaktadırlar. Onlar, kimi yüz, kimi beş yüz, altı yüz yaşlarında Mevlevî kidemlileridir. Görmeye mani olmayacağından zaten semahane ile türbe arasına duvarın çekilmesinin lüzumsuzluğuna inanılır. Mevlevîlere göre; evlerde olduğu gibi bu durum yaşlıların bir köşede oturmasıdır. Mutrib heyeti, seyirciler gibi, dergâh ihtiyarları olan susmuşlar yurdunun sakinleri semahaneden sadece parmaklıkla ayrılmış köşede otururlardı. Böylece Mevlevî dergâhlarında ölümlerle diriler bir arada yaşarlar. Birbirlerini incitmezler, birbirlerine gidip gelirler, hal hatır sorar cevap alırlar. Yaşlılar ayinin davetlisi mi davetçisi mi bilinmez.

Sema esnasında, başta Mevlânâ olmak üzere semânın icrâ edildiği diğer semahanelerdeki Mevlevî uluları, okunan nâtları dinler, nâthan da Itrî'nin besitesi olan natı onların dinlediğini bilerek okur. Ney ve kudüm yatanların nabzını da harekete geçirir ve semâ edenler, bugünkülerin cismi mi, dünkülerin ruhu mu belli olmaz.

Semâda kimsenin tanımadığı bir sîmânın görülmesi mümkündür. Bu, şevke gelerek ya "Susmuşlar Vadisi"nden ya da "Ruhlar Bahçesi"nden kalkıp halkaya karışan eski bir Mevlevî olabilir diye inanılır. Bu düşüncenin başkasına açılması da, ayinde onu ve benzerini bir daha görmemek anlamına gelir.

Mevlevîliğin temel esaslarından olan semâ, baştan sona iradî ölüm anlamında remizlerle yüklüdür. Buna göre; Mevlevî, varlığından ve benliğinden sıyrılmış, iradî ölümle ölmüş kişidir. Başındaki külâh (sikke-i şerif), mezar taşıdır. Hırkası, kabridir, sırtındaki beyaz entarisi (tennûre) de kefenidir. Ney Sûr'dur. Bir daire şeklinde bulunan semâ'hanenin sağ kavsi, görünen âlemdir (Şahadet, Nâsut âlemi, Halk), sol kavsi, o âlemin içidir yani görünmeyen mana âlemidir (Gayb, Melekût, Emr Âlemi). Semâ' esnasında Devr-i Veledî'ye kalkış, ölümden sonra Sûr sesiyle dirilmeye, ihtiyârî ölümden, benlikten, bencillikten, mevhum ve izâfî varlıktan öldükten, geçtikten sonra, mürşidin nefhiyle, feyziyle, gerçek varlıkla hayat bulmaya işaretler. Semâdaki üç devir, üç yakîn mertebesine; bilmeye, görmeye ve olmaya işaret olduğu gibi, Mutlak Varlık'tan, cansızlar, bitkiler ve canlılar âlemine erişmeye de işaretler. Semâhane'nin Hatt-ı İstivâ'nın başlangıcı sayılan noktası, yani şeyhin bulunduğu yer, Mutlak Varlık âlemine, tam karşısındaki nokta, insan mertebesine işaretler. Böylece, semâhanenin sağ kavsi, Mutlak Varlık'tan insana inışı, sol kavsi insandan Mutlak Varlık'a çıkışı yani sağ kavis maddî inışı, maddî kemâli, sol kavis manevî çıkışı, manevî kemâli sulûku gösterir.

Semâ yaparken kol açan semâzenin sağ eli, duâ durumunda göğe doğru açıktır. Sol eli ise aşağıya doğru sarkıktır. Bu "Hak'tan alır, halka veririz. Hiçbir şeyi kendimize mal etmeyiz. Biz yokuz. Görünüşte var olan, vasıtalık eden bir sûretten başka bir şey değiliz." anlamına gelir.

Başka bir ifade ile; "Göğe ağarız, yere yağarız. Âleme rahmetiz, sıfatlardan zâta varırız, zâttan sıfatlar âlemine, zuhûr âlemine geliriz. Alemlere rahmet olan Hz. Muhammed'de yok olmuşuz biz" demektir.

"Semâ safâ, cânâ vefâ, ruha gıdâdır"

Sema esnasında semâzen; İsm-i Celal'i zikrederek, "Nereye dönerseniz dönün Allah'ın tecellisine dönmüş olursunuz" mealindeki ayeti murakabe ve mülâhaza eder.

Semâzenin kollarını açmasıyla elleri adeta Arap alfabesindeki "lâmelif"e benzer bir "lâ" şekli meydana getirir. Gövde ise bu lâmelif'in ortasına çekilmiş bir eliftir. "lâ", "illâ" olur. Lâ nefyi, illâ ise isbatı bildirir. Böylece Kelime-i Tevhid, yani "Lâilâhe illallah" remzedilmiş olur ki bunun manası; "Benim kendi varlığım yok, gerçek varlık, Hakk'ındır." demektir.

Mevlevî dergahlarında semahane, türbe ve mescidin yanında yemeklerin piştiği bir mutfak, dergahta yaşayan dervişlerin kaldıkları hücreler (odacıklar) bulunur. Mutfak veya matbah, dergahta yaşayan dervişler için yemeklerin piştiği yerdir. Burada dervişler vazife yapar. Böylece makbahta yemek değil, der-

viş pişirilir. Derviş dergah içinde sırası ile on sekiz ayrı görevi sabırla ve layıkıyla yerine getirerek, nefsinden benliğinden kurtulmaya irâdî ölümü gerçekleştirmeye çalışır. Bu vazifeler 1001 günlük bir süre zarfında sıra ile tamamlanır ve Mevlevîlerce bu sürece “Çile Çıkarmak” tabiri kullanılır. Çile çıkaran derviş “Dede” unvanı alır. Dergahta hücrelerde yaşayan dedeler sürekli Mevlevî kisvesi (Sikke=mezar taşı, Tennure=Kefen, Hırka=Kabir) içinde bulunurlar ki, yukarıda sema bahsinde de ifade ettiğimiz gibi, bu ölüme her an hazır ve sürekli hazırlık içinde olduklarının bir ifadesidir.

Mevlevîlerin ölüm ve ölenlerle ilgili kullanmış oldukları bir çok kelime ve kavram vardır ki bunlar da, Mevlânâ'nın ölüme bakışının birer yansımasıdır.

Mevlevî Kültüründe, mezarlığın adı Hâmuşân veya Hâmuşhâne'dir. Uyukuda olanlar, uyuyanlar veya uyuyanlar yurdu demektir. Her Mevlevî dergahının bahçesinde muhakkak bir hamuşhâne vardır. Buraya dergahta veya dergah dışında yaşamış olan Mevlevî kimseler defnedilir.

Mevlevîlerde ölüm haline gelen bir kişinin yanında İsm-i Celal çekilmesi adettendir. Bir Mevlevî şeyhinin veya dedesinin vefatında, ölen şeyh veya halife ise, matbahta yıkanır ve yıkanırken mutriban (sazendeler) evvela Nat-ı Mevlânâ, sonra da âyin-i şeriflerden biri okunur. Ayini-i şerif okunurken, orada bulunanlar beraberce ismi Celal okurlar. İsm-i Celal de en ağır tavırdadır, fasıllı olarak okunurdu. Gasil bitinceye kadar ism-i Celal bu şekilde devam eder.

Şeyhlerin, halifelerin ve dedelerin tabutları hırkalarına sarılır, tabutun başına destarlı sikkeleri konulur. Cenaze götürülürken en önde Mevlevî şeyhleri, dedeler, âyinhanlar, Mevlevî kisvelerini giymiş olarak, saflar halinde ağır adımlarla yürürler ve yürürken daima sağ başa uyarlar. Cenaze giderken daima İsm-i Celal ve İsm-i Hû okunur ve İsm-i Celal'in okunması zaman zaman kesik heceler halinde olur. Başka tarikatlardan cenazeye iştirak etmiş şeyhler ve halifeler de, Mevlevî şeyhlerinin yanında ve aralarında, kıdemlerine göre yer alırlar. İsm-i Celâl'in ve İsm-i Hû'nun bir müddet idaresi, bazen bu şeyh efendilerden bir kıdemliye verilir. Dışarıdan cenazeye katılanlar arasında musikîşinaslar bulunursa, onlarda âyinhanlar tarafına alınır.

Cenaze kabre konulunca, irâdî ölümü süresince manevî kabri olan hırkası üzerine örtülür, mezar taşı olan sikkesi başına giydirilir ve varsa hilafetnamesi sağ yanına kible tarafına konulur.

Mevlevîlerde definden sonra telkin olmadığı için, cenazede bulunanlar, kabrin çevresine halka olarak, Kur'an-ı Kerim'den sûreler okunur, duâ edilir ve aralarında bulunan bir şeyhin veyahut bir ulunun riyasetinde İsm-i Celâl çekerler ve zikri idare edenin bir gülbankla zikri sonlandırmasıyla, hep birden

“Hû” denilir, baş kesilerek kabirden dönülür.

Mevlevi lisanında, vefat edene ölmüş denilmez “göçtü, sır oldu, Hakk’a yürüdü” tabirleri kullanılır. Göçen Mevlevî de mezara defnedilmez, sırlanır.

Mevlevî temkini hayatında yani irâdî ölümünden sonraki dirilişte duymuş ve benimsemiş olduğu için Mevlevîlerde telkin olmadığı gibi tezkiye de yoktur.

Yukarıdan beri görüldüğü gibi Mevlevîlerin cenaze törenlerinde hüznün yerine zikir ve neşe vardır. Cenaze törenlerinin bu şekilde icra edilmesini de Mevlevîler, Mevlânâ’nın şu menâkıbına bağlarlar:

Mevlânâ’ya, “Daha önceleri cenazelerin önünde, karîler (hafızlar, Kur’an okuyanlar) müezzinler giderdi. Şimdi sizin zamanınızda kavvâller, mutrıblar gidiyor. Bu işin hikmeti ve manası nedir?” diye sormuşlar. Mevlânâ da şu cevabı vermiş: “Hafızlar, müezzinler, bu zat inanmış olarak göçtü diye şahadet ederler. Bizim kavvâllerimiz, mutrıblarımız da bu zat hem inanmıştı, Müslüman’dı, hem de âşıkı diye şahadet ederler. İnsanın ruhu yıllarca dünya zindanında, tabiat kapısında kalmışken Allah’ın lütfuyla kurtulur, asli mekanına varırsa bu hal, semâ’a, neşeye, şükre sebep olmaz mı?”

Mevlevilik tarihinde, öleceğini anlayıp mutrıpları çağırın, ney ve kudüm çaldırarak ayin okutan Mevlevi şeyhleri vardır. Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden Osman Selahaddin Dede bunlardan biridir ki bu adetin kaynağı Mevlana ve Selahaddin Zerkubi’nin cenaze merasimlerindeki uygulamalardır.

Mevlevilerin hamuşânları yani mezarlıkları da dikkat çekici unsurlar içerir. Hamuşanda sırlanan şeyhlerin mezar taşları hayatta giydikleri destarlı sikke şeklindedir. Dedelerin mezar taşları da dal sikke şeklindedir. Mevlevi muhiblerinin mezar taşlarına sikke yapılmaz, hangi memuriyette iseler ona göre kafesî, katibî destarlı, örfî sarıklı veya fesli taş yapılır. Yalnız Mevlevi olduğu anlaşılması için baş taşının göğsüne kabartma sikke hakkedilir. Kadın mezar taşları da bu şekilde olur. Mevlevi mezar taşlarının kitabeleri umumiyetle, süfiyane kitabelerden oluşur.